

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ประเทศไทยเริ่มมีการพัฒนาชนบทอย่างจริงจังเมื่อมีการประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2504) เป็นต้นมา โดยมีเป้าหมายหลักมุ่งนำชนบทเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจการตลาด (เป็นหน่วยหนึ่งของวิถีการผลิต) อันเป็นกระแสเศรษฐกิจรวมของประเทศและเศรษฐกิจโลก บทพิสูจน์ภายหลังประสบการณ์การพัฒนาตลอดช่วง 30 ปีที่ผ่านมาพบว่า การกระจายรายได้ได้ลงสู่ชุมชนหมู่บ้านในชนบทในลักษณะ trickle-down effect นั้น ไม่อาจเกิดขึ้นได้ในความเป็นจริง (เสน่ห์ จามริก อ้างจาก วิฑูรย์ บัญญากุล 2534: 11) จะเห็นได้จากท่ามกลางความเจริญเติบโตของเศรษฐกิจในระดับมหภาค แต่ปรากฏการณ์เลวร้ายต่างๆที่เกิดขึ้นในชนบทคือ อัตราการสูญเสียที่ดินสูงขึ้น หนี้สินเพิ่มมากขึ้น ความยากจนเพิ่มมากขึ้น (กาญจนา แก้วเทพ 2535: 84) ช่องว่างระหว่างเมืองกับชนบทขยายตัวเพิ่มมากขึ้นอัตราการอพยพสูงขึ้น อัตราการว่างงานสูงขึ้น (สมบูรณ์สุขสำราญ 2530: 38-50) ระบบชุมชนแตกสลาย (สยามรัฐ 2533: 7) ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนถูกช่วงชิง สภาพแวดล้อมเสื่อมโทรม การพึ่งพาปัจจัยในการดำรงชีวิตจากภายนอกมากขึ้น (วิฑูรย์ บัญญากุล 2534: 18) สุขภาพจิตเสื่อมลง สูญเสียความสามารถในการควบคุมกำหนดทิศทางและชะตาชีวิตของตนเอง (สัมพันธ์ เตชะอธิก 2531: 9) ละทิ้งขนบธรรมเนียมประเพณีดั้งเดิมของตนเอง คุณกตนเองและคิดว่าวัฒนธรรมของตนเองเป็นเรื่องล้าหลัง สูญเสียความภาคภูมิใจและมั่นใจในวัฒนธรรมของตนเอง การแตกความสามัคคี สูญเสียคุณค่าอันดีงามที่พึงปฏิบัติต่อกัน สูญเสียคุณภาพของชีวิตและการพึ่งตนเอง (สุริชัย หวันแก้ว 2530: 5) ฯลฯ

ปรากฏการณ์เลวร้ายต่างๆที่เกิดขึ้นในชนบทอันเป็นผลเนื่องมาจากกระบวนการพัฒนา นั้น ก่อให้เกิดคำถามและข้อสงสัยต่าง ๆ ว่า รูปแบบการพัฒนาชนบทของประเทศไทยที่ผ่านมา

มีความสอดคล้องเหมาะสมกับสภาพสังคมไทยหรือไม่ และในขณะเดียวกันก็พยายามที่จะแสวงหาแนวคิดและทิศทางการพัฒนาที่น่าจะสอดคล้องหรือเหมาะสมกับสภาพสังคมวัฒนธรรมของไทยปัจจุบัน

แนวคิดการพัฒนามีชื่อเรียกว่า "บวร" ซึ่งย่อมาจากคำว่า บ=บ้าน, ว=วัด, ร=โรงเรียน เป็นแนวคิดการพัฒนารูปแบบหนึ่งที่มีจุดมุ่งหมายเข้าสู่ทิศทางที่พึงประสงค์ของชุมชนหรือที่เรียกว่า "สภาวะการพัฒนา" นั้น โดยอาศัยความร่วมมือของ 3 สถาบันหลักที่สำคัญในชุมชน ได้แก่ สถาบันครอบครัวและเครือญาติ (บ้าน) สถาบันศาสนาและความเชื่อ (วัด) และสถาบันการศึกษา (โรงเรียน) เป็นยุทธศาสตร์บรรลุเป้าหมาย งานวิจัยชิ้นนี้ต้องการศึกษาบทบาทหน้าที่ของ "บ้าน วัด และโรงเรียน" หรือ "สถาบันครอบครัวและเครือญาติ สถาบันศาสนาและความเชื่อ และสถาบันการศึกษา" เฉพาะในส่วนที่เป็นตัวแปรตัวหนึ่งที่มีอิทธิพลทำให้เกิดการพัฒนาขึ้นในชุมชน ดังนั้นปัญหาวิจัยในครั้งนี้คือ บ้านวัดและโรงเรียนหรือสถาบันครอบครัวและเครือญาติ สถาบันศาสนาและความเชื่อ และสถาบันการศึกษามีบทบาทอย่างไรในการพัฒนาชุมชน หมู่บ้านโหรา ตำบลโหรา อาเภออาจสามารถ จังหวัดร้อยเอ็ด

วัตถุประสงค์ในการวิจัย

1. ต้องการศึกษารoles บทบาทของสถาบันครอบครัวและเครือญาติ (บ้าน) สถาบันศาสนาและความเชื่อ (วัด) และสถาบันการศึกษา (โรงเรียน) ที่มีส่วนสำคัญในการพัฒนาชุมชนหมู่บ้านในชนบทอีสาน
2. ต้องการศึกษาคำสัมพันธ์ระหว่างสถาบันครอบครัวและเครือญาติ (บ้าน) สถาบันศาสนาและความเชื่อ (วัด) และสถาบันการศึกษา (โรงเรียน) ในการพัฒนาชุมชนหมู่บ้านในชนบทอีสาน
3. ต้องการพิสูจน์ว่า บ้าน วัดและโรงเรียน ในฐานะที่เป็นสถาบันหนึ่งของสังคมหรือชุมชน เป็นตัวแปรสำคัญที่ก่อให้เกิดการพัฒนาในชุมชนหมู่บ้านในชนบทอีสาน
4. ต้องการแสวงหาแนวทางในการพัฒนาหมู่บ้านในชนบทอีสาน

ขอบเขตการศึกษา

การศึกษายาบาทของบ้าน วัด โรงเรียนในการพัฒนาชุมชน เป็นการศึกษาบาทบาทของสถาบันครอบครัวและเครือญาติ (บ้าน) สถาบันศาสนาและความเชื่อ (วัด) และสถาบันการศึกษา (โรงเรียน) เฉพาะในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาเท่านั้น และเป็นการศึกษาเฉพาะกรณีชุมชนหมู่บ้านในชนบทภาคอีสาน (community study) ของประเทศไทย โดยผู้วิจัยทำการคัดเลือกชุมชนหมู่บ้านแห่งหนึ่งขึ้นมาทำการศึกษา ได้แก่ ชุมชนหมู่บ้านโหรา ตำบลโหรา อำเภอบางบาล จังหวัดร้อยเอ็ด

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. แสดงให้เห็นบทบาทของสถาบันครอบครัวและเครือญาติ (บ้าน) สถาบันศาสนาและความเชื่อ (วัด) และสถาบันการศึกษา (โรงเรียน) ที่มีส่วนสำคัญในการพัฒนาชุมชนหมู่บ้านในชนบทอีสาน
2. แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันครอบครัวและเครือญาติ (บ้าน) สถาบันศาสนาและความเชื่อ (วัด) และสถาบันการศึกษา (โรงเรียน) ในการพัฒนาชุมชนหมู่บ้านในชนบทอีสาน
3. แสดงให้เห็นถึงสภาวะการพัฒนาของชุมชนหมู่บ้านในชนบทอีสานปัจจุบัน
4. เป็นข้อมูลเกี่ยวกับปรากฏการณ์สังคมที่กำลังเกิดขึ้นในชุมชนหมู่บ้านชนบทอีสานในปัจจุบัน อันอาจใช้เป็นรากฐานในการวางแผนพัฒนาชนบทลำดับต่อไป
5. แสดงให้เห็นจริงว่าสถาบันต่างๆที่มีในชุมชน มีบทบาทสำคัญต่อการดำรงอยู่ ล้มสลาย หรือการพัฒนาการของชุมชน

กรอบแนวคิดทฤษฎีในการศึกษา

ก. โครงสร้างทางสังคม*

โครงสร้างทางสังคมของสังคมหรือชุมชนหนึ่ง ๆ ประกอบด้วยองค์ประกอบ 2 ส่วน คือส่วนที่เป็นองค์กรทางสังคม (Social Organization) และส่วนที่เป็นสถาบันสังคม (Social Institution)

1. องค์กรทางสังคม (Social Organization) หมายถึง ส่วนของโครงสร้างทางสังคมที่เป็น กระบวนการจัดระเบียบ (Process of Social Organization) คนที่มาอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มก้อน และส่วนที่เป็นกลุ่มคนที่มีการจัดระเบียบแล้ว (Organized Group) คำว่า กระบวนการจัดระเบียบ (Process of Social Organization) หมายถึงทั้งการสร้างและการสอนระเบียบของสังคมให้กับคนที่มาอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มก้อน เพื่อให้คนได้รู้จัก เข้าใจและปฏิบัติตามระเบียบได้ในฐานะที่เป็นสมาชิกที่ดีของสังคม

การสร้างระเบียบทางสังคม หมายถึง การสร้างความเชื่อ (Belief) หรือความรู้ (Knowledge or Wisdom) ค่านิยม (Value) อุดมการณ์ (Ideology) บรรทัดฐาน (Norms) และคุณธรรม (Virtue) ตลอดจนการจัดสถานภาพ (Status) และบทบาท (Role) ให้บุคคลที่มาอยู่ร่วมกันได้รู้ตำแหน่งแหล่งที่ของตน สามารถเปรียบเทียบระดับของตนกับผู้อื่นในกลุ่ม และรู้ว่าบทบาทหน้าที่ตามสถานภาพมีอย่างไรเป็นต้น เมื่อสร้างสิ่งต่าง ๆ เหล่านั้นขึ้นมาแล้วสังคมก็ต้องอบรมสั่งสอน ฝึกฝน (Socialization) ให้เขาเข้าใจเรื่องราวเหล่านั้น และฝึกปฏิบัติจนสามารถปฏิบัติตามระเบียบเหล่านั้นได้เหมือนสมาชิกคนอื่น

เมื่อกลุ่มคนที่รวมกันอยู่ผ่านกระบวนการจัดระเบียบมาแล้ว กลุ่มคนเหล่านั้นก็จะกลายเป็นกลุ่มที่จัดระเบียบแล้ว (Organized Group) ได้แก่ กลุ่มสังคม (Social Group) ครอบครัว (การแต่งงานกันของชายและหญิง) (Family) ชุมชน (Community) ชั้น (Class) สหจรหรือสมาคม (Association) สังคมมนุษย์ (Society)

---

*สัญญา สัญญาวิวัฒน์. การพัฒนาชนบท (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยสุโขทัย
ธรรมาธิราช, 2528)

2. สถาบันสังคม (Social Institution) หมายถึง ส่วนของโครงสร้างทางสังคมที่เป็นแบบอย่างในการคิด การกระทำสิ่งต่าง ๆ อันจำเป็นในการดำรงอยู่หรือพัฒนาการของสังคมซึ่งบางวัฒนธรรมมีสถาบันน้อย สุดแต่ขนาดหรือความเจริญก้าวหน้าของสังคม กล่าวคือ สังคมยังมีขนาดใหญ่เพียงใดก็ยังมีสถาบันมากหรือมีการแบ่งสถาบันย่อยลงไปอีกมากขึ้นเท่านั้น สถาบันที่สำคัญมีดังนี้คือ สถาบันครอบครัวและเครือญาติ สถาบันเศรษฐกิจ สถาบันการศึกษา สถาบันการเมืองการปกครอง สถาบันศาสนาและความเชื่อ สถาบันภาษาและการสื่อสาร สถาบันศิลปะและนันทนาการ สถาบันอนามัย สถาบันการขนส่งและคมนาคม สถาบันวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี เป็นต้น

สถาบันเมืองคัมภ์ประกอบที่สำคัญ 4 ประการคือ

1. ตำแหน่งทางสังคม (Social Position) ได้แก่ ตำแหน่งแหล่งที่ของบุคคลในสถาบันสังคมนั้น เช่น ตำแหน่ง พ่อ แม่ สามีน ภรรยา ลูก ฯลฯ ในสถาบันครอบครัว
2. หน้าที่ (Function) ได้แก่ ความรับผิดชอบของสถาบัน หากมองว่าตำแหน่งคือบุคคลที่มีสถานภาพ (Status) ภาระหน้าที่หรือบทบาท (Role) ก็ย่อมจะต้องตามมาเป็นของคู่กัน หน้าที่ของบุคคลที่มากหลายในสังคมนั้นเข้าก็จะเป็นภาระหน้าที่ของสถาบัน เช่น การให้กำเนิดสมาชิกใหม่ (ลูก) เลี้ยงดู อบรมสั่งสอน ให้ความรักความอบอุ่น สร้างสรรค์บุคลิกภาพของลูก ในสถาบันครอบครัว
3. แบบแผนพฤติกรรม (Pattern of Behavior) เป็นกรอบหรือมาตรฐานการประพฤติปฏิบัติของสมาชิกในสถาบัน เช่น ชายหนุ่มเกี่ยวพาราสีสาวก็ต้องอยู่ในกรอบการแต่งงานสร้างครอบครัวก็ต้องปฏิบัติตัวตามกรอบ (ประเพณี) เป็นต้น
4. องค์วัสดุ (Material Component) หมายถึง ส่วนที่เป็นรูปธรรมจับต้องได้ ยกตัวอย่างในสถาบันครอบครัวเช่น บ้านเรือน เครื่องมือเครื่องใช้ เครื่องประดับบ้าน เป็นต้น (สัญญา สัญญาวิวัฒน์ 2532: 143-181)

ข. การพัฒนา

1. ความหมาย

คำว่า "การพัฒนา" ตรงกับคำในภาษาอังกฤษคือคำว่า Development ศัพท์คำว่า "พัฒนา" มีมาแต่ครั้งอดีตนานภาษาบาลีคือคำว่า "วฑฒน" แปลตรงตัวว่า "รก" (มากขึ้นในเชิงปริมาณ) ดังในพุทธภาษิตที่ว่า "น ลียา โลกวฑฒน" ซึ่งแปลว่า "ไม่พึงเป็นคนรก

โลก" ท่านพุทธทาส (อ้างจาก กาญจน ก้าวเทพ 2535: 2) ตีความว่า ความหมายของการพัฒนา (ในแง่ของการรกรก ซึ่งหมายถึงการเพิ่มพูนมากขึ้นในเชิงปริมาณ) เป็นค่ากลาง ๆ มิได้สื่อนัยยะในทางดีหรือชั่ว ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับว่าจะพัฒนาไปทางไหน พัฒนาให้เกิดอะไรขึ้น เช่น การรกรกสามารถทำให้โลกรกรกได้ทั้งคนดีและคนชั่ว

พุทธนิสาร ชุมพล (2530: 3-9) กล่าวถึงการพัฒนาในลักษณะ เป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงจากสภาวะหนึ่งไปสู่อีกสภาวะหนึ่ง ตามความต้องการที่พึงประสงค์ของแต่ละสังคมหรือชุมชน

สมยศ พุ่มหว่า (2527: 161-162) กล่าวว่า

1. การพัฒนาเป็นแนวคิดเชิงบรรทัดฐาน (Development as a normative concept) การกำหนดความหมาย เป้าหมาย ตลอดจนแนวทางการพัฒนาประเทศนั้น ย่อมแตกต่างกันไปตามค่านิยมและความเชื่อพื้นฐานหรืออุดมการณ์ของสังคมและกาลเวลานั้น
2. เป้าหมายของการพัฒนา ซึ่งโดยทั่วไปจะแสดงถึงสภาวะอันพึงปรารถนาของสังคมซึ่งย่อมขึ้นอยู่กับการตัดสินใจคุณค่าของเป้าหมายในการพัฒนาของรัฐบาลในฐานะตัวแทนของสมาชิกในสังคม
3. การพัฒนาประเทศในฐานะที่เป็นกระบวนการของการก้าวหน้าหรือการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้น ซึ่งมีข้อสังเกตเกี่ยวกับกระบวนการของความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ แต่กระบวนการทั้งสองมีความสัมพันธ์กันในทางลบ (Negative) ซึ่งมีอยู่ 2 กรณีคือ
  - กรณีแรก มีความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ แต่ไม่มีการพัฒนารายได้เฉลี่ยประชาชาติที่เพิ่มสูงขึ้น ความแตกต่างในระดับรายได้กลับเพิ่มมากขึ้น คนยากจนกว่าเดิม และเป้าหมายการพัฒนาด้านอื่น ๆ เช่น ทักษะคนดีและภาวะทางด้านสถาบันสังคม วัฒนธรรมและการเมืองเสื่อมลงไปกว่าเดิม
  - กรณีที่สอง มีการพัฒนาแต่ไม่มีความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ (หรือติดลบ) อาจเกิดขึ้นได้เมื่อมีการจัดรูปปรับปรุงเปลี่ยนแปลงทัศนคติ สถาบันการเมืองการปกครองและความสัมพันธ์เชิงการผลิต เช่น การปฏิรูปที่ดิน แต่ระยะนั้นผลิตภัณฑ์รวมประชาชาติ (GNP) ในระยะสั้นลง

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2523: 4-5) ได้ให้ความหมายของการพัฒนาว่า การพัฒนา เป็นผลรวมของคำว่า "เปลี่ยนแปลง" (change) กับ "ทิศทาง" (direction)

คำว่า "เปลี่ยนแปลง" หมายถึงความแตกต่างในสิ่งของเดียวกันเมื่อเปรียบเทียบต่างเวลากัน ซึ่งอาจแยกเป็นองค์ประกอบได้ดังนี้

1. ของอย่างหนึ่ง
2. เมื่อเปรียบเทียบต่างเวลากัน (T_1 -----> T_2)
3. มีความแตกต่างกัน

คำว่า "ทิศทาง" หมายถึงจุดหมาย เป้าหมาย หรือวัตถุประสงค์ที่ต้องการบรรลุหรือไปสู่ทิศทางจึงต้องจัดตั้งขึ้นหรือกำหนดขึ้นล่วงหน้า นั่นคือต้องมีการวางแผนโดยกลุ่มคน ทิศทางเป็นสิ่งที่กลุ่มคนกำหนดจัดตั้งขึ้น ดังนั้นจึงเป็นสิ่งที่ปรารถนาหรือตั้งเป้าหมายสำหรับเขา การกำหนดว่าสิ่งใดดีหรือเลวของกลุ่มหรือชุมชนก็จำเป็นต้องมีมาตรฐานเป็นเครื่องวัด นั่นคือ "ค่านิยม" (value) ของกลุ่มหรือสังคมนั่นเอง และเนื่องจากแต่ละสังคมก็มีระบบค่านิยมไม่เหมือนกัน ดังนั้นทิศทางที่แต่ละสังคมต้องการจึงไม่เหมือนกันไปด้วย

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2523: 1-3) สรุปว่า การพัฒนาหมายถึงการเปลี่ยนแปลงที่ถูกกำหนดทิศทาง (directed change) หรือการเปลี่ยนแปลงที่ได้วางแผนไว้แน่นอนล่วงหน้าแล้ว ซึ่งทิศทางที่กำหนดขึ้นย่อมต้องเป็นของดีสำหรับกลุ่มหรือชุมชนที่สร้างขึ้น การพัฒนาจึงอาจเรียกได้ว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงที่พึงปรารถนา (desired change) และเนื่องจากมาตรฐานอันเป็นเครื่องกำหนดความดี เลว มีคุณค่า ไร้คุณค่าของสิ่งต่าง ๆ ในแต่ละชุมชน หรือสังคมคือระบบค่านิยมของชุมชนหรือสังคมนั้น การพัฒนาจึงได้ชื่อว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงที่พอกพูนด้วยค่านิยม (value load change) การพัฒนาจึงมิได้เป็นการเปลี่ยนแปลงที่เป็นกลาง การพัฒนาจะต้องกระทำทั้งทางเศรษฐกิจและสังคมเป็นพื้นฐาน

ในบริบทของสังคมไทยในสมัยใหม่ เฮิร์ช (Philip Hans Hirsch อ้างจาก กาญจนาก้าวเทพ 2535: 6-8) ได้ทำการสำรวจองค์ประกอบสำคัญ ๆ ของการพัฒนา และได้ให้ความหมายของการพัฒนาซึ่งพอสรุปได้ดังนี้คือ

1. การพัฒนาเข้ามาในความหมายของ "การเปลี่ยนแปลง" (change) การเปลี่ยนแปลงนี้หมายถึง "ความจาเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ" และ "ความทันสมัย" ภายใน

บริบทของ "ความมั่นคงแห่งชาติ"

2. การพัฒนาถูกนำมาใช้เป็นอุดมการณ์อย่างหนึ่งของรัฐ กล่าวคือ มีการพัฒนาที่มีรัฐเป็นผู้นำ

3. ในทางการเมืองการพัฒนาถูกทำให้เชื่อว่าจะเป็นเครื่องมือที่มีประสิทธิภาพในการต่อต้านคอมมิวนิสต์ แนวคิดนี้ก่อตัวมาจากระดับสากลด้วยการแบ่งประเทศเกิดใหม่ออกเป็น 2 ค่าย คือค่ายที่จะเลือกเป็นประเทศสังคมนิยมหรือจะเลือกการพัฒนาประเทศแบบเสรีนิยม ดังนั้นการพัฒนาจะต้องคำนึงถึงความมั่นคงและเสถียรภาพทางการเมืองตลอดเวลา ในภาคปฏิบัติจะเห็นได้จากการจัดสรรงบประมาณในการพัฒนาประเทศ

4. การพัฒนายังคงรักษาบางส่วนของความหมายดั้งเดิมตั้งแต่รัชกาลที่ 5 คือหมายถึงความเจริญรุ่งเรืองทางวัตถุ (prosperity) ความศิวิไลซ์ โดยที่ทั้งหมดนี้จะเห็นอยู่ที่ "เมือง" เพราะฉะนั้นหมู่บ้านชนบทที่ห่างไกลความเจริญจะต้องพัฒนา ตัวบ่งชี้การพัฒนาก็คือสภาพทางวัตถุ เช่น ถนน ไฟฟ้า สบู่ ความสะอาด รั้วบ้าน ฯลฯ

5. การพัฒนาหมายถึง ความสะดวกสบายอันเนื่องมาจากการที่มีสาธารณูปโภคและการจัดระเบียบของสังคมในทุกๆระดับ

6. นอกจากความหมายทางด้านวัตถุแล้วการพัฒนายังมีความหมายด้านนามธรรมอันเกี่ยวข้องกับการฝึกอบรม นี่คือนโยบายเรื่อง "การพัฒนาคน" ซึ่งมักจะเน้นการพัฒนาด้านจิตใจ พัฒนาค่านิยมบางอย่างที่สำคัญ เช่น ความขยัน ความตรงต่อเวลา ความซื่อสัตย์ ฯลฯ และเนื่องจากมีความเชื่อกันว่า คนไทยยังขาดค่านิยมดังกล่าวนี้ จึงต้องมีการศึกษาและแสวงหาวิธีการปลูกฝังค่านิยม

เอิร์ช สรุปรว่านับตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับแรกจนถึงปัจจุบัน แม้ในรายละเอียดจะเปลี่ยนแปลงไปแต่แนวคิดที่ว่าการพัฒนาเป็นความเจริญรุ่งเรืองและความมั่นคงปลอดภัยของบ้านเมืองนั้น ยังคงเป็นภาพพจน์ที่ไม่เปลี่ยนแปลงไปจากอดีต

เมื่อพิจารณาจากความเห็นของผู้รู้ดังกล่าวแล้วพอสรุปได้ว่า ความหมายของคำว่า "การพัฒนา" มี 2 กระแสแนวความคิดหลัก คือกระแสแนวคิดที่กล่าวว่า "การพัฒนา" เป็นคำกลาง มิได้ส่วนันยะไปในทิศทางใด แต่หากจะนำไปสู่ในทิศทางใดก็ขึ้นอยู่กับเป้าประสงค์ของแต่ละสังคมหรือชุมชนนั้น ๆ ส่วนอีกกระแสแนวคิดหนึ่งระบุลงไปชัดเจนว่า "การพัฒนา" เป็นการเปลี่ยนแปลงที่แฝงไว้ด้วย "ค่านิยม" ของแต่ละชุมชนหรือสังคมเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องด้วย

โดยกำหนดว่าลักษณะการพัฒนานั้นจะเป็นสิ่งที่ "ดีขึ้นกว่าสภาพที่เป็นอยู่เดิม"

สำหรับในการวิจัยครั้งนี้ จะใช้ความหมายของ "การพัฒนา" ในลักษณะที่กว้างที่สุดจากทุกทัศนะตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ได้แก่ แนวคิดการพัฒนากระแสหลักจากฝ่ายรัฐโดยมุ่งเน้นการเจริญเติบโตทางด้านเศรษฐกิจและการเป็นสมัยใหม่ แนวคิดการพัฒนาวัฒนธรรมชุมชนจากองค์กรพัฒนาเอกชน (NGOs) รวมทั้งกระแสแนวคิดการพัฒนา "ทางเลือกใหม่" ที่กำลังมีการสัมมนาในแวดวงของคณาจารย์ในมหาวิทยาลัยและในแวดวงของนักพัฒนาปัจจุบัน

ค. การพัฒนาชนบท

1. ความจำเป็นที่ต้องมีการพัฒนาชนบท

เสน่ห์ จามริก (2524: 2-6) กล่าวว่า ปัญหาที่ชาวชนบทได้รับอยู่ในปัจจุบันคือปัญหาความเหลื่อมล้ำต่ำสูงในเรื่องรายได้ การไม่มีงานทำ หลังไหลจากชนบทเข้าสู่เมืองหางานทำ ก่อผลต่อเนื่องคือปัญหาอาชญากรรม ไร้เสถียรภาพ ยาเสพติด อีกปัญหาหนึ่งคือปัญหาความยากจนซึ่งทั้งหมดนี้มาจากสาเหตุ 2 ประการคือ ประการแรกการจัดโครงสร้างทางเศรษฐกิจและสังคมรวมศูนย์ กรุงเทพมหานครเป็นศูนย์กลางของทุกอย่าง ทั้งอำนาจ อิทธิพล ความมั่งคั่งในสังคม เศรษฐกิจ การเมือง การบริหาร ธุรกิจการเงิน ประการที่สองยุทธศาสตร์และนโยบายการพัฒนานั้น เรื่องการพัฒนาทางเศรษฐกิจซึ่งมีแววและมีพลังที่จะสร้างรายได้ให้ผลผลิตมากที่สุดแต่อุตสาหกรรม ธุรกิจภาคเศรษฐกิจเหล่านี้จำกัดอยู่ในเขตเมือง การแก้ไขก็คือ ต้องปรับโครงสร้างทางสังคม เศรษฐกิจและแผนพัฒนาให้สอดคล้องกับปัญหาและความต้องการของคนในชนบท

ต่อมา เสน่ห์ จามริก (อ้างจาก วิฑูรย์ ปัญญากุล 2534: 11-12) กล่าวว่าอีกว่าแนวคิดการพัฒนานี้จะนำประเทศเข้าสู่ภาวะทันสมัย (Modernization) และความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจมวลรวมของประเทศ (Economic Growth) โดยคาดหวังว่าเมื่อเศรษฐกิจเจริญเติบโตแล้วความมั่งคั่งจะกระจายสู่ชนบทหมู่บ้านในชนบท (trickle-down effect) นั้นบทพิสูจน์ภายหลังประสบการณ์การพัฒนาตลอดช่วง 30 ปีที่ผ่านมาพบว่า การกระจายลงสู่ชนบทหมู่บ้านในชนบทในลักษณะ trickle-down effect ไม่อาจเกิดขึ้นได้ในความเป็นจริง เหตุผลสำคัญก็คือ ระบบเหตุผลของ "วัฒนธรรมทุนนิยม" ที่ตีค่ามนุษย์และธรรมชาติเป็นเพียงสินค้าที่สามารถซื้อขายได้ในตลาดเหมือนสินค้าอื่น ๆ (แรงงานและวัตถุดิบในการผลิต) โดยมีเป้าหมายหลักเพียงประการเดียวคือ "ทำกำไรสูงสุด" นั่นเอง

ผลที่เกิดขึ้นจากการพัฒนา ก็คืออัตราการสูญเสียที่ดินในชนบทสูงขึ้นหนี้สินเพิ่มมากขึ้นความยากจนเพิ่มมากขึ้น (กาญจนา แก้วเทพ 2535: 84) ช่องว่างระหว่างเมืองกับชนบทขยายตัวเพิ่มมากขึ้นอัตราการอพยพสูงขึ้นอัตราการว่างงานสูงขึ้น (สมบูรณ์ สุขसारานู 2530: 38-50) ระบบชุมชนแตกสลาย (สยามรัฐ 2533: 7) ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนถูกช่วงชิงสภาพแวดล้อมเสื่อมโทรม การพึ่งพาปัจจัยในการดำรงชีวิตจากภายนอกมากขึ้น (วิฑูรย์ บัญญากุล 2534: 18) สุขภาพจิตเสื่อมลง สูญเสียความสามารถในการควบคุมกำหนดทิศทางการและชะตาชีวิตของตนเอง (สัมพันธ์ เตชะอธิก 2531: 9) ละทิ้งขนบธรรมเนียมประเพณีดั้งเดิมของตนเอง ตูถูกตนเองและคิดว่าวัฒนธรรมของตนเองเป็นเรื่องล้าหลังสูญเสียความภาคภูมิใจและมั่นใจในวัฒนธรรมของตนเองแตกความสามัคคี สูญเสียคุณค่าอันดีงามที่พึงปฏิบัติต่อกันสูญเสียคุณภาพของชีวิตและการพึ่งตนเอง (สุริชัย หวันแก้ว 2530: 5) ฯลฯ

นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์ (2531: 83-86) กล่าวว่าความจำเป็นที่ต้องมีการพัฒนาชนบท อาจแยกเป็น 2 ประการสำคัญคือ

1. ความจำเป็นเกี่ยวกับตัวประชากรในชนบทคือ ตกอยู่ในวังวนที่ทุกข์ร้อน ได้แก่ ความยากไร้ โรคภัย ความไม่รู้ ความเฉื่อยชา
2. ความจำเป็นที่เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมประชากร ได้แก่ การไม่มีโอกาสทางเศรษฐกิจและสังคม ความไม่เหมาะสมของสภาพแวดล้อมทางกายภาพและธรรมชาติ และข้อจำกัดทางชาติอื่นเนื่องมาจากสภาพดินฟ้าอากาศ

2. แนวคิดการพัฒนาชนบท

การพัฒนาชนบทของประเทศไทยเท่าที่ผ่านมา มีมโนทัศน์ (Concept) ที่สำคัญใช้กันอยู่ 3 มโนทัศน์คือ การพัฒนาชนบท (Rural Development) การพัฒนาชุมชน (Community Development) และการพัฒนาท้องถิ่น (Local Development) อย่างไรก็ตาม ไม่ว่าจะใช้มโนทัศน์ใด แต่โดยเจตนารมณ์แล้ว ต่างก็มีความหมายและหลักการเดียวกัน คือ เป็นการเปลี่ยนแปลงของระบบต่าง ๆ ในชนบทให้เป็นไปอย่างมีแบบแผน (Planing or Directed Change) (ประเสริฐ แยมกลิ่นฟุ้ง 2514: 491)

จีรพรรณ กาญจนวิจิตร (2522: 2-3) กล่าวว่า แนวความคิดเกี่ยวกับการพัฒนาชนบทเกิดจากแนวความคิดพื้นฐาน 4 ประการด้วยกันคือ

1. เป็นการช่วยเหลือตนเอง และการช่วยเหลือเพื่อให้ประชาชนสามารถช่วยเหลือตนเองได้
2. เป็นการมุ่งที่จะพัฒนาคุณภาพของคน
3. เป็นการดำเนินงานที่ยึดหลักประชาธิปไตย เป็นสำคัญ
4. เป็นการดำเนินงานที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปตามแผน ทั้งนี้โดยการยึดถือสภาพความเป็นอยู่และวัฒนธรรมของชุมชนในชนบทเป็นหลัก

นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์ (2531: 100-101) สรุปแนวความคิดการพัฒนาชนบทที่สำคัญ ๆ ไว้ดังนี้คือ

1. การพัฒนาชนบทเน้นการเพิ่มผลผลิตและรายได้ ได้แก่ ทักษะของชนาकारโลก
2. การพัฒนาชนบทเป็นการเพิ่มผลผลิตและรายได้ ตลอดจนการเปลี่ยนแปลงสังคม ได้แก่

ทักษะของ Harbison เห็นว่า การพัฒนาชนบท หมายถึงการเปลี่ยนแปลงรูปแบบโครงสร้างของสังคมประเพณีนิยมที่มีสภาพจะจูงกันไปสู่ระบบเศรษฐกิจชนบทที่มีพลวัตและประสิทธิภาพ

U.Aziz ให้ความเห็นเพิ่มเติมว่า การพัฒนาชนบท เป็นกระบวนการซึ่งได้วางแผนไว้แล้ว ที่จะใช้การกระทำและการสื่อสารรูปแบบใดก็ได้ที่กำหนดไว้ เพื่อเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อม เทคนิค สถาบัน และทักษะของชาวชนบทในทางที่จะขจัดความยากจนและปรับปรุงวิถีชีวิตของเขา

E.K.Fisk การพัฒนาชนบท หมายถึงนโยบายหรือเป้าหมายชุดหนึ่งที่มีจุดมุ่งหมายหลัก 2 ประการ คือ ต้องเป็นการส่งเสริมความเป็นอยู่ (well-being) ของชนส่วนใหญ่นในชนบทต้องเป็นการผลิตให้มากกว่าความต้องการของชนบท คือให้มีส่วนเกิน (surplus) ที่มีขนาดและลักษณะมากเพียงพอในการสนองความต้องการในการพัฒนาประเทศ

Douglass Ensminger ชี้เฉพาะว่า การพัฒนาชนบทเป็นการพัฒนา 3 ส่วน คือการวางแผนครอบครัว การเกษตร และความยากจนในชนบท ทั้งนี้เพื่อลดอัตราการเพิ่ม

ประชากร เพิ่มผลผลิตและการเรียนรู้ และปรับปรุงคุณภาพชีวิตของชนกลุ่มใหญ่ผู้ยากจนในชนบท
 Fredericks ชี้ให้เห็นว่า ในขณะที่แนวความคิดมุ่งไปสู่การเปลี่ยนแปลง
 สภาพแวดล้อมทั้งหมด (Total environmental change) เพื่อให้การพัฒนาชนบทบังเกิดผล
 นั้น กุญแจที่ไขไปสู่การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวไม่ได้เป็นแต่เพียงเทคโนโลยี หรือความเป็นธรรมใน
 ความหมายของการกระจายความเป็นธรรมเสียทั้งหมด แต่ที่จริงหัวใจของมัน คือ การเข้าถึง
 (access to) และการควบคุม (control over) สภาพแวดล้อม ทั้งนี้ เพื่อให้ผู้ที่ได้รับผล
 กระทบจากกระบวนการเปลี่ยนแปลงเป็นผู้ตัดสินใจกระทำการเปลี่ยนแปลงในกระบวนการดังกล่าว
 เสียเอง นอกจากนี้แล้วยังหมายรวมถึงการมีส่วนร่วมจากชาวนา และผู้ไร้โอกาสในการพัฒนาอีก
 ด้วย

ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่า การพัฒนาชนบทเป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงที่
 มุ่งยกระดับความเป็นอยู่ของมนุษย์และสังคมให้สูงขึ้น เพื่อให้มีคุณภาพชีวิตและสภาพแวดล้อมที่ดีขึ้น
 โดยการเพิ่มขีดความสามารถของมนุษย์ในการทำงานเพื่อเพิ่มผลผลิตจากการเข้าถึงและการควบคุม
 สิ่งแวดล้อมด้วยความรู้และเทคโนโลยี ตลอดจนเพื่อการกระจายความเป็นธรรมในสังคมชนบท

3. แนวคิดการพัฒนาชนบทตามแผนพัฒนา เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 7
 การพัฒนาชนบทนับตั้งแต่แผนพัฒนา เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 6
 (2530-2534) เป็นต้นมา มีนโยบายและแนวปฏิบัติในการบริหารงานภายใต้ระบบ กชช. ที่
 ชัดเจนมากขึ้น โดยเน้นการประสานงานระหว่างหน่วยงานของรัฐและการมีส่วนร่วมของประชาชน
 เป็นสำคัญ

เมื่อถึงแผนพัฒนา เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 7 (2535-2539)
 รัฐบาลได้มีนโยบายไว้อย่างชัดเจนในการกระจายความเจริญไปสู่ภูมิภาค ผนวกเพิ่มขึ้นจากระบบ
 การบริหารงานพัฒนาชนบท ทั้งนี้เพื่อให้การพัฒนาชนบทได้บังเกิดผลอย่างแท้จริง และเน้นให้
 ภาคเอกชนเข้ามีส่วนร่วม เข้ามามีบทบาทมากขึ้นในการลงทุนในภูมิภาค

ในการดำเนินงานพัฒนาชนบท รัฐบาลได้เปิดโอกาสให้ประชาชนมีบทบาท
 และมีส่วนร่วมในการคิดริเริ่ม ตัดสินใจ รับผิดชอบ ลงมือดำเนินการแก้ปัญหาต่างๆของชุมชนได้
 ด้วยตนเองโดยมีสภาตำบล (กสต.) เป็นองค์กรที่อยู่ใกล้ชิดประชาชนมีขอบเขตการปฏิบัติงาน
 ครอบคลุมพื้นที่ทั้งตำบล และมีขีดความสามารถสูงในการแก้ไขปัญหาต่างๆในตำบล และยังมีองค์กร

ให้คำแนะนำช่วยเหลือสนับสนุนการดำเนินงานของสภาตำบลเรียกองค์กรนี้ว่า "คณะกรรมการสนับสนุนการปฏิบัติการพัฒนาชนบทระดับตำบล" หรือเรียกโดยย่อว่า "คปต." เป็นองค์กรประชาชนและข้าราชการ ซึ่งประกอบด้วย กำนันท้องที่เป็นหัวหน้าคณะกรรมการ มีคณะกรรมการประกอบด้วยเจ้าหน้าที่เกษตรประจำตำบล สาธารณสุขประจำตำบล ครู สบข. ที่ประจำอยู่ในตำบล พัฒนาการประจำตำบล ราษฎรที่มีความรู้ความชำนาญด้านช่าง และราษฎรผู้ทรงคุณวุฒิซึ่งสภาตำบลแต่งตั้งรวมทั้งสิ้น 7 คน มีหน้าที่ประสานงาน และช่วยเหลือสภาตำบลในด้านวิชาความรู้ การจัดทำแผนพัฒนาตำบลและการจัดทำโครงการเพื่อพัฒนาชนบท

ระบบข้อมูลเพื่อการพัฒนาชนบท

ระบบข้อมูลเพื่อการพัฒนาชนบท เป็นกลไกหรือเป็นเครื่องบ่งชี้ถึงสภาพความสำเร็จในการพัฒนาชนบท ตามเป้าหมายแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 7 ซึ่งประกอบด้วยข้อมูลความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ.) และข้อมูลพื้นฐานระดับหมู่บ้าน (กชช. 2 ค.)

1. ข้อมูลความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ.) เป็นข้อมูลที่แสดงถึงสภาพความจำเป็นพื้นฐานของมนุษย์ในสังคมที่พึงได้รับ โดยกำหนดมาตรฐานขั้นต่ำคุณภาพชีวิตของมนุษย์ ที่น่าจะทำให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข ในปี พ.ศ. 2536 เนื้อหาของ จปฐ. มีทั้งหมด 9 หมวด ได้แก่ อาหารดี มีบ้านอาศัย ศึกษาอนามัยถ้วนทั่ว ครอบครัวปลอดภัย รายได้ดี มีลูกไม่มาก อยากร่วมพัฒนา และพาสู่คุณธรรม มีตัวชี้วัดบ่งบอกสภาพการพัฒนา 37 ตัวดังนี้คือ

ตัวชี้วัดความเป็นพื้นฐาน (จบฐ.)

ตัวชี้วัด จบฐ.

เป้าหมายปี พ.ศ.2539 ร้อยละ

- (1) อาหารดี ประชาชนได้กินอาหารที่ถูกต้องลักษณะและเพียงพอ
พอกับความต้องการของร่างกาย
1. เด็กแรกเกิดน้ำหนักเกิน 3 กก.	70.0
2. เด็กแรกเกิด 5 ปี ไม่ขาดสารอาหาร	ถึงเป้าหมายทั้ง 3
2.1 ขาดสารอาหารระดับ 1	ไม่เกิน 10
2.2 ขาดสารอาหารระดับ 2	ไม่เกิน 1
2.3 ขาดสารอาหาร	ไม่มี
3. เด็กอายุ 6-14 ปี กินอาหารถูกต้อง ครบถ้วน	93.0
4. ครั้วเรือนไม่กินอาหารที่ดิบ หรือสุกๆดิบๆ	60.0
5. ครั้วเรือนกินอาหารที่มีฉลาก อย.	75.0
- (2) มีบ้านอาศัย ประชาชนมีที่อยู่อาศัยและสภาพแวดล้อมที่เหมาะสม
6. ครั้วเรือนมีบ้านคงทนถาวรอย่างน้อย 5 ปี	90.0
7. ครั้วเรือนจัดบ้านเป็นระเบียบ	90.0
8. ครั้วเรือนมีส้วม	95.0
9. ครั้วเรือนมีน้ำดื่มสะอาด	95.0
10. ครั้วเรือนไม่ถูกรบกวนจากสิ่งรบกวน	80.0
- (3) ศึกษาอนามัยถ้วนทั่ว ประชาชนมีโอกาสเข้าถึงบริการ
สังคมขั้นพื้นฐาน ที่จำเป็นแก่การ
ดำรงชีวิตและการประกอบอาชีพ
11. หญิงตั้งครรภ์ได้รับการดูแลก่อนคลอด	75.0

ตัวชี้วัด จปฐ.

เป้าหมายปี พ.ศ.2539 ร้อยละ

12.หญิงตั้งครรภ์ได้รับการทำคลอดและดูแลหลังคลอด	80.0
13.เด็กต่ำกว่า 1 ปีได้รับวัคซีนครบ	95.0
14.เด็กวัยประถมได้รับวัคซีนครบ	95.0
15.ครัวเรือนมีความรู้เรื่องโรคเอดส์	80.0
16.ครัวเรือนรู้จักวิธีป้องกันเอดส์	80.0
17.เด็กอายุ 3-6 ปีได้รับการเลี้ยงดูถูกต้อง	60.0
18.เด็กอายุตามเกณฑ์ได้รับการศึกษาภาคบังคับ	99.0
19.เด็กภาคบังคับได้เรียนต่อมัธยมศึกษา	73.0
20.เด็กไม่เรียนต่อได้รับการฝึกอาชีพ	80.0
21.คนอายุ 14-50 ปีอ่านเขียนได้	99.0
22.ครัวเรือนได้รับข่าวสารครบ	85.0
(4) ครอบครัวปลอดภัย ประชาชนมีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน	
23.ครัวเรือนปลอดภัยในทรัพย์สิน	100.0
24.ครัวเรือนปลอดภัยจากอุบัติเหตุ	60.0
(5) รายได้ดี	
25.ครัวเรือนมีรายได้เฉลี่ยไม่น้อยกว่าคนละ 1,500 บาทต่อปี	70.0
(6) มีลูกไม่มาก ครอบครัวสามารถควบคุมช่วงเวลา และจำนวนการมีบุตรได้ตามความต้องการ	
26.คู่สมรสใช้บริการคุมกำเนิด	77.0
27.คู่สมรสมีลูกไม่เกิน 2 คน	75.0

ตัวชี้วัด จปฐ.

เป้าหมายปี พ.ศ.2539 ร้อยละ

(7) อยากร่วมพัฒนา ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาความ เป็นอยู่และการกำหนดชีวิตของตนเอง และของชุมชน	
28. ครั้วเรือนเป็นสมาชิกกลุ่ม	60.0
29. คนไปใช้สิทธิเลือกตั้ง	90.0
30. ครั้วเรือนร่วมรักษาสาธารณสุขสมบัติ	80.0
(8) พาสู่คุณธรรม ประชาชนมีการพัฒนาจิตใจให้ดีขึ้น	
31. ครั้วเรือนปฏิบัติศาสนกิจสม่ำเสมอ	90.0
32. คนไม่ติดสุรา	90.0
33. คนไม่ติดบุหรี่	90.0
34. ครั้วเรือนร่วมประเพณี ศิลปวัฒนธรรม	90.0
35. คนสูงอายุได้รับการดูแล	90.0
36. ครั้วเรือนร่วมอนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติ	90.0
37. ครั้วเรือนร่วมป้องกันและควบคุมสิ่งแวดล้อม	90.0

ที่มา คู่มือปฏิบัติตามนโยบาย และกิจกรรมประจำวัน ของโรงเรียนประถมศึกษา จังหวัดร้อยเอ็ด

2. ข้อมูลพื้นฐานระดับหมู่บ้าน (กขช.2 ค.) เป็นข้อมูลระดับหมู่บ้านที่
แสดงถึงสภาพต่างๆไปของหมู่บ้าน รวมทั้งสภาพเศรษฐกิจ สังคม สุขภาพอนามัย และระดับความรู้
และการศึกษาของประชาชนว่า มีระดับการพัฒนาในเรื่องต่างๆ ตามเครื่องชี้วัดอยู่ในระดับใดบ้าง

ตัวชี้วัดข้อมูล กขช.2 ค. มีจำนวน 6 กลุ่มดังนี้คือ

1. กลุ่มสภาพพื้นฐาน 7 ตัวชี้วัด
2. กลุ่มผลผลิตรายได้และการมีงานทำ 9 ตัวชี้วัด
3. กลุ่มสาธารณสุขและการอนามัย 7 ตัวชี้วัด

4. กลุ่มแหล่งน้ำ 4 ตัวชี้วัด
5. กลุ่มความรู้การศึกษาและวัฒนธรรม 7 ตัวชี้วัด
6. กลุ่มทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม 3 ตัวชี้วัด

โดยจำแนกตามระดับของปัญหา 3 ระดับ คือ

- ระดับ 1 มีปัญหามาก
- ระดับ 2 มีปัญหาปานกลาง
- ระดับ 3 มีปัญหาน้อยหรือไม่มีปัญหา

กลุ่มข้อมูล กขช.2 ค.	ตัวชี้วัด
(1) กลุ่มสภาพพื้นฐาน	<ol style="list-style-type: none"> 1. เอกสารสิทธิ์ 2. การมีไฟฟ้าใช้ 3. การคมนาคม 4. การประกอบธุรกิจในหมู่บ้าน 5. แหล่งไม้ใช้สอยและ เชื้อเพลิง 6. สัตว์ใช้งาน 7. สิทธิในที่ทำกิน
(2) กลุ่มผลผลิตรายได้และการมีงานทำ	<ol style="list-style-type: none"> 8. การประกอบอาชีพและการมีงานทำ 9. อัตราค่าจ้าง 10. ผลผลิตจากการทำนา 11. ผลผลิตจากการทำไร่ 12. การประกอบอาชีพอื่นๆ 13. การอพยพหางานทำ 14. การรวมตัวของเกษตรกร 15. การใช้แหล่งสินเชื่อเพื่อการผลิต 16. การทำการเกษตรฤดูแล้ง

กลุ่มข้อมูล กชช.2 ค.

ตัวชี้วัด

(3) กลุ่มสาธารณสุข	17. การบริการสาธารณสุขในหมู่บ้าน
	18. การได้รับการคุ้มครองด้านการรักษาพยาบาล
	19. สุขลักษณะในบ้าน
	20. สุขภาพอนามัย
	21. น้ำหนักเด็กแรกเกิด
	22. การขาดสารอาหารของเด็กแรกเกิดถึง 5 ปี
	23. การวางแผนครอบครัว
(4) กลุ่มแหล่งน้ำ	24. น้ำสะอาดสำหรับดื่ม
	25. แหล่งน้ำกิน
	26. แหล่งน้ำใช้
	27. แหล่งน้ำเพื่อการเกษตร
(5) กลุ่มความรู้การศึกษาและวัฒนธรรม	28. ระดับการศึกษาของประชาชน
	29. อัตราการเรียนต่อของประชาชน
	30. การให้ความรู้ของรัฐ
	31. การให้ความรู้ด้านคุณภาพชีวิต
	32. สถานที่ให้ความรู้สำหรับหมู่บ้าน
	33. สถานที่ให้บริการด้านข่าวสารข้อมูล
	34. กิจกรรมทางศาสนา วัฒนธรรมและกีฬา
(6) กลุ่มทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม	35. ป่าไม้
	36. ดิน
	37. น้ำ

ที่มา: คู่มือปฏิบัติตามนโยบายและกิจกรรมประจำวันของโรงเรียนประถมศึกษาจังหวัดร้อยเอ็ด

ง. แนวคิดการพัฒนา "บวร"

แนวคิดการพัฒนา "บวร" เป็นแนวคิดที่พยายามจะนำเอา "องค์กรชุมชน" มาเป็นยุทธศาสตร์ในการพัฒนา โดยการนำเอาสถาบันที่สำคัญในชุมชน 3 สถาบันได้แก่สถาบันการปกครอง (บ=บ้าน) สถาบันศาสนา (ว=วัด) (ตามฐานคติแนวคิดเดิม ไม่ได้รวมเอา "ความเชื่อ" เข้าไปด้วย...ผู้วิจัย) และสถาบันการศึกษา (ร=โรงเรียน) ผนึกกำลังจัดตั้งเป็นองค์กรที่เรียกว่า "มนตรี บวร" เพื่อรองรับและดำเนินการต่างๆตามนโยบายของทางราชการ

1. ภูมิหลังความเป็นมา

โครงการ "บวร" ริเริ่มครั้งแรกในประเทศไทยที่จังหวัดขอนแก่น โดยการประกาศเป็นนโยบายของ นายบุญช่วย ศรีสารคาม ผู้ว่าราชการในสมัยนั้น เมื่อวันที่ 21 ตุลาคม 2528 เนื่องในวันคล้ายวันพระราชสมภพของสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ดังความตอนหนึ่งว่า

“เรื่องการพัฒนาชาวบ้านและหมู่บ้านตามโครงการ "บวร"...การที่จังหวัดขอนแก่นได้ริเริ่มคิดอ่านการพัฒนาตามโครงการพัฒนา "บวร" นี้ เป็นแต่เพียงการเพิ่มเติมการพัฒนาชาวบ้านและหมู่บ้านให้ได้ผลเด่นชัดหนักแน่นและถาวรยิ่งขึ้นเท่านั้น ไม่ใช่เป็นเรื่องยกเลิกลบล้าง ขัดแย้งโครงการหรือกิจกรรมการพัฒนาที่กระทำอยู่ในชนบท ในหมู่บ้าน ซึ่งมีอยู่มากมาย ซึ่งกระทำอยู่ในขณะนี้ ไม่ใช่เป็นการยกเลิก หรือนำสิ่งใหม่เข้าไปเบียดสิ่งเก่า แต่เป็นการเพิ่มเติมลงไปซึ่งได้พิจารณาแล้วเห็นว่า ที่ช่องว่างพอที่จะเพิ่มเติมลงไปได้ และมีทางปฏิบัติได้ จึงได้ริเริ่มคิดอ่านโครงการ "บวร" นี้ขึ้นมา โดยมุ่งเจาะจงไปที่คนและหมู่บ้านเป็นสำคัญ...”

2. หลักการและแนวความคิด

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 6 (2530-2534) ให้ความสำคัญแนวทางการพัฒนาที่สำคัญประการหนึ่งคือ สนับสนุนบทบาทขององค์กรประชาชนและประชาชนในการตัดสินใจแก้ปัญหาของตนเองและชุมชน เพื่อนำไปสู่การพึ่งพาตนเองได้มากยิ่งขึ้น องค์กรของประชาชนที่ถือว่าเป็นรากฐานในการพัฒนาชนบทก็คือ "หมู่บ้าน" ซึ่งจำเป็นต้องสร้างหมู่บ้านให้เข้มแข็งสามารถรองรับการพัฒนาต่างๆ ที่ลงไปสู่หมู่บ้านได้อย่างมีประสิทธิภาพ และอย่างต่อเนื่อง

ประสบการณ์ด้านการพัฒนาชนบทที่ผ่านมา นักพัฒนาชนบท นักวิชาการทั่วไปทั้งภาครัฐและเอกชน ต่างยอมรับโดยทั่วไปว่า ตัวแปรสำคัญในการพัฒนาชนบทที่สำคัญมาจาก 3 ฝ่าย คือ นโยบายของรัฐบาล ข้าราชการ (ซึ่งเป็นกลไกของรัฐ) และประชาชน ข้าราชการทุกกระทรวง ทบวง กรม ก็ได้ผนึกกำลังกันทุ่มเทงบประมาณและกำลังคน สร้างปัจจัยพื้นฐานในการบริหารและการพัฒนาอย่างเต็มกำลังความสามารถ แต่จากการวิเคราะห์และประเมินผลการพัฒนาที่ผ่านมาพบว่า จุดอ่อนสำคัญประการหนึ่งคือองค์กรประชาชนยังไม่สามารถรองรับการพัฒนาต่าง ๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพและต่อเนื่อง ดังนั้นการพัฒนาชนบทจะประสบความสำเร็จได้จึงต้องผนึกกำลังกันพัฒนาอย่างจริงจังระหว่างสถาบันต่าง ๆ ที่มีในชุมชน

สถาบันที่สำคัญในชุมชนที่จะเป็นกลไกรองรับการพัฒนา ได้แก่ สถาบันการปกครอง (บ=บ้าน) สถาบันศาสนา (ว=วัด) และสถาบันการศึกษา (ร=โรงเรียน) ทั้ง 3 สถาบันผนึกกำลังกันจัดตั้งเป็นองค์กร เรียกว่า "มนตรี บวร" ทำหน้าที่เป็นแกนกลางในการพัฒนาตัดสินใจแก้ปัญหาตนเองและชุมชนเพื่อนำไปสู่การพึ่งตนเอง ตามนโยบายการพัฒนาชนบทของรัฐต่อไป

3. องค์ประกอบ "บวร"

คำว่า "บวร" เป็นคำย่อ โดยการนำเอาพยัญชนะต้นของคำว่า บ้าน วัด โรงเรียน มาบัญญัติเป็นคำใหม่ ส่วนความหมายที่แท้จริง (ความหมายตามนัยยะของแนวความคิดเดิม...ผู้วิจัย) คือ สถาบันการปกครอง=บ้าน สถาบันศาสนา=วัด และสถาบันการศึกษา=โรงเรียน

สถาบันการปกครอง=บ้าน ประกอบด้วย กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน คณะกรรมการหมู่บ้าน และกรรมการฝ่ายต่าง ๆ รวมทั้งสิ่งก่อสร้างที่เป็นสาธารณสมบัติของหมู่บ้าน (ตามความหมายเดิมได้ผนวกเอาสถาบันครอบครัวรวมเข้าเป็นส่วนหนึ่งด้วย...ผู้วิจัย)

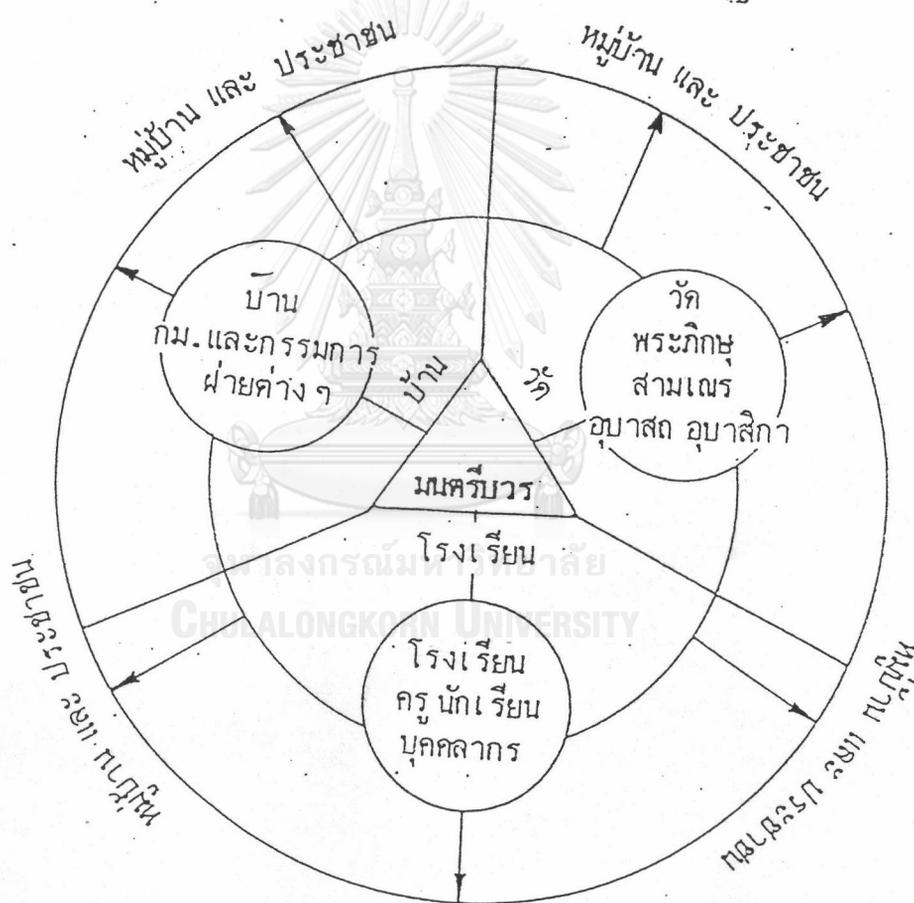
สถาบันศาสนา=วัด ประกอบด้วย เจ้าอาวาส พระภิกษุ สามเณร อุบาสก อุบาสิกา กลุ่มหรือชมรมทางศาสนา

สถาบันการศึกษา=โรงเรียน ประกอบด้วย ครูใหญ่ อาจารย์ใหญ่ คณะครู อาจารย์ นักเรียน บุคลากรในโรงเรียน อาคารสถานที่ แพลงสาธิต ฯลฯ ของโรงเรียน

4. มนตรี บวร

"มนตรี บวร" หมายถึง บ้าน วัด โรงเรียน ในแง่ของตัวบุคคล คือ การนำเอาหัวหน้าของ บ้าน วัด โรงเรียน มาจัดตั้งเป็นองค์กรของหมู่บ้าน เรียกว่า "มนตรี บวร" ทำหน้าที่เป็นแกนกลางในการพัฒนาตัดสินใจแก้ปัญหาตนเองและชุมชน วิธีการทำงาน แกน กลไก และระบบการทำงานสามารถแสดงให้เห็นได้ตามสภาพต่อไปนี้

แกน - กลไก และระบบการทำงานในหมู่บ้าน บวร

คำอธิบาย แกน กลไก และระบบการทำงานในหมู่บ้านบวร

จากภาพ ชี้ให้เห็นแนวทางการพัฒนาตามโครงการบวรคือ

1. รูปวงกลมวงใหญ่รอบนอก หมายถึงหมู่บ้านและประชาชน
2. รูปวงกลมวงเล็ก 3 วงอยู่ในวงกลมใหญ่ หมายถึง ในหมู่บ้านมีสถาบันสำคัญ 3 สถาบันคือบ้าน วัด และโรงเรียน
3. รูปสามเหลี่ยม หมายถึง การนำบุคคลที่เป็นหัวหน้าหรือผู้นำของ บ้าน วัด โรงเรียนมารวมกันเป็น "มนตรี บวร"

5. เป้าหมายการพัฒนา

โครงการหมู่บ้านบวรได้กำหนดเป้าหมายสูงสุดของการพัฒนา ที่เรียกว่า "หมู่บ้าน มั่งมี-ศรี-สุข" ซึ่งการบรรลุเป้าหมายดังกล่าวจะต้องผ่านขั้นตอนดังต่อไปนี้คือ

1) หมู่บ้านสะอาด ปราศจากคนชั่ว

เป็นเป้าหมายพื้นฐานที่เกี่ยวข้องกับชีวิตของทุกคน ซึ่งสามารถปฏิบัติได้โดยยึดหลักการพัฒนาตนเองและช่วยตนเองการบรรลุเป้าหมายได้แก่การสร้างวินัย หรือศีลของคนและของหมู่บ้านนั้นเอง ศีลและวินัยเป็นคุณสมบัติให้ทุกคนก้าวไปสู่การมีคุณภาพชีวิตและการทำงาน ในที่สุดจะบรรลุการเป็นผู้มีความสามารถในด้านต่างๆอย่างแท้จริง

2) หมู่บ้านรักไทย บูชาธรรม

เป็นเป้าหมายที่จะสร้างหมู่บ้านที่ผ่านมาตรฐานกลางของการพัฒนาตามเป้าหมายแรกหรือเป้าหมายพื้นฐานแล้ว ให้เป็นหมู่บ้านซึ่งประชาชนร่วมใจกัน เป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันมีความสามัคคีเพื่อให้เกิดพลังในการพัฒนาหมู่บ้านของตนเองในลักษณะมีวิถีชีวิตที่นิยมไทย รักชาติไทย ภูมิใจในการเป็นคนไทย และมีหลักธรรมในการดำรงชีวิต หรือใช้หลักธรรมในการพัฒนา

3) หมู่บ้านมั่งมี-ศรี-สุข

เป็นเป้าหมายสูงสุดของโครงการ ซึ่งเชื่อว่าเป็น "ความสมบูรณ์ของชีวิต" ที่มนุษย์ทุกหมู่เหล่าต้องการ ได้แก่ "ความมั่งมี-ศรี-สุข" หมายถึงผู้ที่สามารถดำรงชีวิตได้อย่างมีคุณภาพ ทั้งในด้านจิตใจ การทำงาน และครอบครัวโดยไม่จำเป็นต้องมีตำแหน่งทางสังคมที่สูงส่ง อาจเป็นบุคคลธรรมดา ๆ ซึ่งมีความรู้จักพอ ไม่ละرمขยันขันแข็งในการประกอบสัมมาอาชีพ หากความสุขในครอบครัวไม่แสวงหาปัจจัยที่ทำให้ครอบครัวแตกแยกหรือเดือดร้อนเกินฐานะ

สิ่งเหล่านี้จะทำให้สภาพทางกายและทางจิตใจเกิดความมั่งมี-ศรี-สุข อยู่ในสังคมได้อย่างมีเกียรติ มีศรี และมีความสุข

6. กรอบนโยบายโครงการหมู่บ้าน "บวร" (ปี พ.ศ.2530)

ก. ความจำเป็นพื้นฐาน (หมู่บ้านสะอาด ปราศจากคนชั่ว)

- 1) ประชาชนได้กินอาหารที่ถูกสุขลักษณะและเพียงพอกับความต้องการของร่างกาย
- 2) ประชาชนในครอบครัวมีที่อยู่อาศัยและสภาพแวดล้อมที่เหมาะสม
- 3) ประชาชนมีโอกาสเข้าถึงบริการสังคมขั้นพื้นฐานที่จำเป็นแก่การดำรงชีวิต และการประกอบอาชีพ
- 4) ประชาชนมีความมั่นคงปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน
- 5) ประชาชนมีการผลิตหรือจัดหาอาหารอย่างมีประสิทธิภาพ
- 6) ครอบครัวสามารถควบคุมช่วงเวลา และ จำนวนการมีบุตรได้ตามความต้องการ
- 7) ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาความเป็นอยู่และกำหนดวิถีชีวิตของตนเองและของชุมชน
- 8) ประชาชนมีการพัฒนาจิตใจให้ดีขึ้น

CHULALONGKORN UNIVERSITY

โครงการพัฒนาหมู่บ้าน "บวร" ของจังหวัดขอนแก่นในปี พ.ศ.2530 ได้กำหนด ตามเกณฑ์ จปฐ. ซึ่งมีตัวชี้วัด 32 ตัว ดังนี้คือ

จปฐ. ข้อ 1

- (1) เด็กแรกเกิดถึง 5 ปี ได้รับการเฝ้าระวังทางโภชนาการ และไม่ขาดสารอาหารในระดับที่เป็นอันตรายต่อสุขภาพ
- (2) เด็กอายุตั้งแต่ 5-14 ปี ได้รับสารอาหารครบถ้วนตามความต้องการของร่างกาย
- (3) หญิงมีครรภ์มีการบริโภคอาหารอย่างถูกต้องเพียงพอ ซึ่งมีผลทำให้เด็กแรกเกิดมีน้ำหนักไม่น้อยกว่า 3,000 กรัม
- (4) บ้านเรือนมีสภาพคงทน อย่างน้อย 5 ปี

- (5) ครอบครัวมีการจัดบ้านเรือนและบริเวณบ้านเป็นระเบียบ

ถูกสุขลักษณะ

จปฐ. ข้อ 2

- (6) ครอบครัวมีส่วนร่วมดูแลสุขภาพภิบาล
(7) ครอบครัวมีน้ำสะอาดดื่มเพียงพอตลอดปี
(8) เด็กอายุต่ำกว่า 1 ปี ได้รับวัคซีนป้องกันโรคคอตีบ ไอกรน บาดทะยัก โปลิโอ
(9) เด็กวัยประถมศึกษาได้เข้าเรียนการศึกษาภาคบังคับ
(10) เด็กวัยประถมศึกษาได้รับวัคซีนโรคคอตีบ บาดทะยัก และ โทพอยด์
(11) ประชาชนอายุ 14-50 ปี อ่านออกเขียนได้

จปฐ. ข้อ 3

- (12) ครอบครัวได้รับข่าวสารเกี่ยวกับอาชีพ อาหารการกิน กฎหมายชาวบ้าน อย่างน้อยเดือนละครั้ง
(13) หญิงมีครรภ์ได้รับการตรวจครรภ์อย่างน้อย 4 ครั้งก่อนคลอดจากเจ้าหน้าที่สาธารณสุข
(14) หญิงมีครรภ์ได้รับการฉีดวัคซีนป้องกันโรคบาดทะยัก
(15) หญิงมีครรภ์ได้รับการทาคลอดโดยเจ้าหน้าที่สาธารณสุขหรือหมอตายที่ผ่านการอบรมแล้ว
(16) แม่และทารกได้รับการดูแลหลังการคลอดจากเจ้าหน้าที่สาธารณสุขภายใน 6 สัปดาห์

จปฐ. ข้อ 4

- (17) ประชาชนมีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน
(18) ครอบครัวมีการปลูกพืชหมุนเวียนและพืชแซมเพื่อเพิ่มพูนรายได้
(19) ครอบครัวมีการใช้ปุ๋ยบำรุงดินและเพิ่มผลผลิตอย่างถูกต้อง 2 วิธีคือ ใส่ปุ๋ยเคมีอย่างน้อยไร่ละ 15 กิโลกรัม ร่วมกับการบำรุงดินโดยใช้สิ่งของที่หาได้ในหมู่บ้าน เช่น ไถกลบตอซัง ใส่ปุ๋ยหมัก ปุ๋ยพืชสด ปุ๋ยคอก ใส่แกลบหรือพืชตระกูลถั่ว

จปฐ. ข้อ 6

(20) ครอบครัวเกษตรกรได้รับความเสียหายจากศัตรูพืช เช่น โรคแปลง หนูน้า วัชพืช ฯลฯ น้อยกว่า 1 ใน 3 ของพื้นที่เพาะปลูก

(21) ครอบครัวมีการป้องกันการระบาดของโรคสัตว์

(22) ครอบครัวมีการใช้พันธุ์พืชและสัตว์ที่ทางราชการส่งเสริม

จปฐ. ข้อ 6

(23) คู่สมรสมีบุตรไม่เกิน 2 คน และสามารถให้บริการคุมกำเนิดได้ตามต้องการ

(24) ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาความเป็นอยู่ในด้าน เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม

(26) ครอบครัวมีส่วนร่วมบำรุงรักษาสาธารณสมบัติ และมรดก ทางวัฒนธรรมที่รัฐและชุมชนสร้างขึ้น

จปฐ. ข้อ 7

(26) านหมู่บ้านไม่มีการตัดไม้ทำลายป่าและแหล่งน้ำสาธารณะ

(27) ประชาชนไปใช้ในการสิทธิเลือกตั้งตามระบอบประชาธิปไตย

(28) กรรมการหมู่บ้านมีความสามารถวางแผน ดำเนินการตาม แผนและจัดระบบการบำรุงรักษาผลงานด้วยตนเอง

(29) ครอบครัวมีการช่วยเหลือเพื่อนบ้าน

(30) บุคคลในครอบครัวมีการปฏิบัติศาสนกิจที่ศาสนสถานอย่างน้อย

น้อยเดือนละ 1 ครั้ง

จปฐ. ข้อ 8

(31) บุคคลในครอบครัวไม่เล่นการพนัน ไม่ติดสุราหรือสิ่งเสพติด

(32) ครอบครัวไม่ใช้จ่ายฟุ่มเฟือยในการจัดงานประเพณีต่าง ๆ

ข. นโยบายพัฒนารายได้ของจังหวัดขอนแก่น

1. ภาคเกษตรกรรม

1.1 การทำไร่นาสวนผสม

1.2 การปรับปรุงคุณภาพของการผลิต

- 1.3 การปรับปรุงดิน
- 1.4 การทำปุ๋ยหมัก
- 1.6 ปรับปรุงและเพิ่มแหล่งน้ำ
- 1.6 การเลี้ยงปลา
- 1.7 การเลี้ยงสัตว์
- 1.8 การป้องกันโรคพืช สัตว์
- 1.9 ส่งเสริมเขตไม้สวน
- 1.10 การปลูกไม้ไผ่
- 1.11 การปลูกพืชผักสวนครัว
- 1.12 การปลูกพืชไร่ระยะสั้นในฤดูแล้ง
- 1.13 ส่งเสริมการปลูกไม้ผล ไม้ยืนต้น
2. ภาคอุตสาหกรรม
  - 2.1 การปลูกหม่อนเลี้ยงไหม
  - 2.2 การทอผ้าไหม
  - 2.3 การทอผ้าฝ้าย ทอเสื่อ
  - 2.4 การจักสาน
  - 2.6 อุตสาหกรรมและงานช่างในหมู่บ้าน เช่น ทำอิฐบล็อกจากดินเหนียวพลอยดีเหล็ก ช่างไม้ ช่างไฟฟ้า ตัดเย็บเสื้อผ้า ฯลฯ

กรอบกิจกรรมที่สมควรมีในหมู่บ้าน "บวร" (กิจกรรมผนวก)

1. หมู่บ้านสะอาด ประกอบด้วยดังต่อไปนี้
  - 1.1 ความสะอาดร่างกาย เครื่องอุปโภคบริโภค
    - ร่างกายสะอาด เช่น อาบน้ำ แปรงฟันทุกวัน
    - เสื้อผ้า เครื่องนุ่งห่มสะอาด เช่น มีการซักฟอกเป็นประจำ
    - กินอาหารที่สะอาดและปลอดภัย
    - ที่อยู่อาศัยสะอาดและเหมาะสม

1.2 สิ่งแวดล้อมสะอาด

- ถนนในหมู่บ้านสะอาด
- จัดทำรั้วบ้านให้เป็นระเบียบทุกครัวเรือน เช่น รั้ว
- จัดทำความสะอาดบริเวณบ้านและปลูกพืชผักสวนครัว
- จัดทำปุ๋ยหมักหลังบ้าน
- จัดทำถังขยะทุกครัวเรือน และทำหลุมกำจัดน้ำโสโครก
- จัดทำความสะอาดห้องนอน พื้นบ้าน ห้องครัว ห้อง

ดอกไม้ รั้วกินได้และรั้วถาวร

น้ำ ห้องส้วม ที่ล้างเท้า เครื่องใช้ภายในบ้าน หลังคาบ้าน และร่องระบายน้ำ

- บ่อน้ำดื่ม น้ำใช้ของหมู่บ้านสะอาด และมีภาชนะเก็บน้ำดื่ม
- จัดทำส้วมที่ถูกต้องสุขลักษณะทุกครัวเรือน
- จัดทำป้ายชื่อถนน ป้ายชื่อหมู่บ้าน ป้ายคำขวัญ เลขที่บ้านและชื่อหัวหน้าครอบครัวทุกครัวเรือน
- คอกสัตว์ต้องแยกเป็นสัดส่วนจากตัวบ้าน
- บริเวณวัดและโรงเรียนสะอาด มีต้นไม้ร่มรื่น
- สิ่งก่อสร้างที่เป็นสาธารณสมบัติสะอาด
- เครื่องมือเครื่องใช้ในการประกอบอาชีพสะอาด

เช่น มีด จอบ ฯลฯ

- ถนนเข้าหมู่บ้านควรปลูกต้นไม้ 2 ข้างถนน

1.3 จิตใจ

- ทานบุญเป็นประจำ
- ส่งเสริมวัฒนธรรมและประเพณี
- จัดตั้งกลุ่ม ลด ละ เลิก อบายมุข
- จัดให้มีกีฬา นันทนาการ
- เขียนคำขวัญเตือนใจ ลด ละ เลิก อบายมุข
- จัดให้มีสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ
- ส่งเสริมดนตรี ศิลปพื้นเมือง

- ส่งเสริมให้มีการสร้างคตินิยมประจำครอบครัว

เช่น "คนขยันเท่านั้นเป็นคนมีเกียรติ

2. ปราศจากคนชั่ว หมู่บ้าน "บวร" จะไม่ประพฤติกู้ตัวดังนี้

- ลักเล็กขมายน้อย
- ติดสุราอาละวาด
- ติดยาเสพติด
- เล่นการพนัน
- เห็นแก่ตัว ละทิ้งส่วนรวม
- เป็นนักเลงอันธพาลในหมู่บ้าน
- เกียจคร้าน มักง่าย
- หลอกลวงปลิ้นปล้อน
- เทียวกลางคืนเป็นนิจ
- ประพฤติผิดในกาม
- มีความขัดแย้ง ไม่ร่วมงาน
- ขาดศรัทธาศรัทธา
- ไม่อุปการะบิดา-มารดา
- ไม่รักษาชื่อเสียงวงศ์ตระกูล

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

CHULALONGKORN UNIVERSITY

- จัดทำสุราเถื่อน

- สُرุษุ่ยสุราย สันนิษคนชั่ว
- ประพฤติผิดกฎหมาย
- มีเงินข่มเหงชาวบ้าน
- ชอบว่าคนอื่นตนเองไม่ทำ ชอบเบียดเบียนผู้อื่น
- ทำลายสาธารณสมบัติของหมู่บ้าน ทำลายทรัพยากรของหมู่บ้าน
- ทูจจริตต่อหน้าที่ เบียดบังราชการ ประชาชน
- จัดทำให้เสื่อมเสีย ต้มสุรา เล่นการพนัน
- ทำตัวไม่ดี ไม่มีสัจจะ

- ประพจน์ตัวเป็นที่รังเกียจของชาวบ้าน พุดจาหยาบคาย
- ใช้อำนาจคดีราษฎร

สรุป

แนวคิดการพัฒนาหมู่บ้านบวร อาจสรุปเนื้อหาสาระของแนวคิดได้ดังนี้คือ

(1) เป็นการนำเอาแนวคิด "องค์กรชุมชน" มาใช้เป็นยุทธศาสตร์ในการพัฒนา องค์กรดังกล่าว ได้แก่ "มนตรี บวร" ซึ่งเกิดจากการนำเอาผู้นำหรือหัวหน้าของ 3 สถาบัน ได้แก่ หัวหน้าของ บ้าน วัด โรงเรียน มาจัดตั้งเป็นองค์กรของหมู่บ้าน ทาหน้าที่เป็นแกนกลางในการพัฒนาตัดสินใจแก้ปัญหาตนเองและชุมชน รองรับและตอบสนองนโยบายการพัฒนาชนบทของรัฐ

(2) เป็นการประสานงานร่วมกันพัฒนาชุมชนระหว่าง 3 สถาบันในชุมชน ได้แก่ สถาบันการปกครอง (บ=บ้าน) สถาบันศาสนา (ว=วัด) และสถาบันการศึกษา (ร=โรงเรียน)

(3) สภาวะการพัฒนาในอุดมคติคือ "หมู่บ้านมั่งมี-ศรี-สุข" ซึ่งการบรรลุถึงเป้าหมายดังกล่าวจะต้องผ่าน 2 ขั้นตอนได้แก่

ขั้นตอนที่ 1 "หมู่บ้านสะอาด-ปราศจากคนชั่ว" ได้แก่ การพัฒนาตามแนวคิด จปฐ. แนวคิดการพัฒนา กชช. และแผนวทกกิจกรรมหมู่บ้าน "บวร" ซึ่งหากสามารถดำเนินการได้บรรลุผลจะทำให้ชุมชนเคลื่อนเข้าสู่สภาวะที่ 2 ของการพัฒนา

ขั้นตอนที่ 2 "หมู่บ้านรักไทย-บูชาธรรม" ระยะนี้ชุมชนจะอยู่ในสภาวะของหมู่บ้านธรรมะ ซึ่งจะเป็นเงื่อนไขสำคัญให้ชุมชนเข้าสู่สภาวะการพัฒนาในอุดมคติ คือ

ขั้นตอนที่ 3 "หมู่บ้านมั่งมี-ศรี-สุข"

การศึกษาการพัฒนาตามแนวคิดการวิจัยในครั้งนี้ มีพื้นฐานความคิดจากแนวคิดการพัฒนา "หมู่บ้าน บวร" ได้แก่ การศึกษา 3 สถาบันสำคัญ ๆ ในชุมชนเข้าไปมีบทบาทในการพัฒนาชุมชนอย่างไร สถาบันดังกล่าวได้แก่ สถาบันครอบครัวและเครือญาติ (บ้าน=บ) สถาบันศาสนาและความเชื่อ (วัด=ว) และสถาบันการศึกษา (โรงเรียน=ร) ส่วนแนวคิดการพัฒนาผู้วิจัยยึดแนวคิดการพัฒนาตามแนว "ความจำเป็นพื้นฐาน" (จปฐ.) และแนวคิดการพัฒนาของคณะกรรมการพัฒนาชนบทแห่งชาติ (กชช.) และเพื่อให้เห็นเด่นชัดขึ้น ผู้วิจัยจึงได้จัดแบ่งการพัฒนาออกเป็นการ

พัฒนาทางการศึกษา เศรษฐกิจและสังคม โดยได้คัดเลือกตัวชี้วัดบางตัวจากข้อมูล จปฐ. และ กชช.2 ค. และเพิ่มเติมเข้าไปบ้างบางส่วน เท่าที่เห็นสมควร

แนวคิดการพัฒนานในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยคัดเลือกศึกษาการพัฒนาเพียง 3 ด้าน ดังนี้คือ

1. การพัฒนาทางการศึกษา หมายถึง การมีความรู้และทักษะในการประกอบอาชีพเพิ่มขึ้น และการมีความรู้และการจัดการเพิ่มขึ้น ในประเด็นนี้ผู้วิจัยได้คัดเลือกอาชีพหลักที่ชาวบ้านกำลังดำเนินการอยู่เพียง 1 อาชีพ ได้แก่ การทำนา

2. การพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจ หมายถึง การมีรายได้เพิ่มขึ้น และการมีเครื่องมือทางการผลิตเพิ่มขึ้น ในประเด็นการมีรายได้เพิ่มขึ้น ผู้วิจัยได้คัดเลือกกิจกรรมทางเศรษฐกิจซึ่งเป็นกิจกรรมใหม่ที่ทำรายได้ให้แก่ชุมชน 1 กิจกรรม ได้แก่ การค้าขายในรูปของสหกรณ์ ส่วนการมีเครื่องมือทางการผลิตเพิ่มขึ้น ผู้วิจัยได้คัดเลือกศึกษาเพียง 2 ประเภทคือ รถไถนาเดินตาม และสหกรณ์โรงสีข้าว

3. การพัฒนาทางด้านสังคม หมายถึง การมีกลุ่มทางสังคมเพิ่มขึ้น และการมีปัจจัยอนามัยและสาธารณสุขเพิ่มขึ้น การมีกลุ่มทางสังคมเพิ่มขึ้น ผู้วิจัยได้คัดเลือกกลุ่มขึ้นมาศึกษาเพียง 2 กลุ่มดังนี้คือ กลุ่มเยาวชน และกลุ่มฌาปนกิจสงเคราะห์ ส่วนการมีปัจจัยอนามัยและสาธารณสุขเพิ่มขึ้น ซึ่งหากพิจารณาตามงานสาธารณสุขมูลฐานมีทั้งหมด 14 งาน แต่ผู้วิจัยได้คัดเลือกขึ้นมาศึกษาเพียง 2 งาน ได้แก่

- งานสุขศึกษา - หอกระจายข่าว
- งานรักษาพยาบาลอย่างง่าย ๆ - โครงการบัตรสุขภาพ

เอกสารและผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

เอกสารที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาโดยอาศัยความร่วมมือของ 3 สถาบันหลักที่สำคัญในชุมชน ได้แก่ สถาบันครอบครัวและเครือญาติ (บ้าน) สถาบันศาสนาและความเชื่อ (วัด) และสถาบันการศึกษา (โรงเรียน) เป็นยุทธศาสตร์บรรลุเป้าหมายการพัฒนา เท่าที่ปรากฏมีดังนี้คือ

เสาวลักษณ์ ขานิล (2519: บทคัดย่อ) ได้ศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนในหมู่บ้านวังไผ่และหมู่บ้านอุตะเถา จังหวัดฉะเชิงเทรา พบว่าพระสงฆ์มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาชุมชนให้เจริญก้าวหน้า สามารถทำงานแทนพัฒนากรได้เพราะพระสงฆ์เป็นผู้นำในการเปลี่ยนแปลง

เป็นผู้ประสานงาน เป็นผู้ชาวบ้านในการรวมกลุ่มทำงานต่างๆ เป็นผู้ในด้านการศึกษาและยังมีบทบาทช่วยในการพัฒนาชุมชนเป็นอย่างดี โดยได้รับความช่วยเหลือและไว้วางใจจากประชาชน

พวง สุวรรณรัฐ (2523: 37-39) ได้เสนอทัศนะเกี่ยวกับบทบาทของพระภิกษุสงฆ์ในการพัฒนาท้องถิ่นดังนี้คือ

1. ส่งเสริมการประกอบอาชีพของราษฎรให้มีรายได้เพิ่มขึ้น
2. ส่งเสริมการสร้างสาธารณสมบัติ
3. ส่งเสริมอนามัยและสุขภาพ
4. ส่งเสริมการศึกษาและนันทนาการ
5. ส่งเสริมวัฒนธรรมอันดีงามของท้องถิ่น
6. ส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น

พินิจ ลากษณานนท์ (อ้างจาก สุริชัย หวันแก้ว 2530: 48) ได้ศึกษาวิเคราะห์สังฆพัฒนาในภาคอีสานพบว่า ปัจจัยที่ผลักดันให้พระสงฆ์เข้ามา มีบทบาทในการพัฒนาชนบทตามหมู่บ้านต่างๆ คือการที่พระสงฆ์พัฒนาได้พบเห็นสภาพปัญหาและความทุกข์ยากของชาวบ้าน จึงต้องการเข้ามาแก้ไขปัญหา

จากโครงการและกิจกรรมสังฆพัฒนาต่างๆ พบว่ามีหลักการและแนวทางที่เน้นอยู่กับการพัฒนาจิตใจ ที่มุ่งส่งเสริมการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมในการพัฒนาของชาวบ้าน บทบาทของพระสงฆ์พัฒนาอาจแบ่งออกเป็น 2 ประเภทคือ ประเภทผู้บริหารโครงการกับที่เป็นผู้ดำเนินกิจกรรมเอง บทบาทของพระสงฆ์ที่ดำเนินกิจกรรมการพัฒนาในชุมชนสามารถแบ่งออกเป็น 4 ลักษณะ

1. บทบาทที่เป็นผู้ส่งเสริมงานพัฒนา คือจัดหาทรัพยากรและบริหารโครงการต่างด้วยตัวเอง ชาวบ้านไม่มีส่วนร่วมในการตัดสินใจเลือกโครงการ
2. บทบาทผู้นำการพัฒนาคือคิดค้นโครงการต่างๆ และเปิดโอกาสให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมปรึกษาบ้าง ซึ่งบทบาทนี้จะพบมากที่สุด
3. บทบาทเป็นที่เล็งสนับสนุนการพัฒนา โดยมีชาวบ้านเป็นผู้มีส่วนร่วมในการพัฒนาตนเองอย่างสำคัญ

เฉลิม อุตกฤษณ์ (อ้างจาก สุริชัย หวันแก้ว 2530: 56) ศึกษาบทบาทของพระภิกษุสงฆ์ในงานพัฒนาชุมชน 4 ลักษณะคือ การพัฒนาวัด การพัฒนาหมู่บ้าน การบริการสังคมและการพัฒนาการศึกษา พบว่า

การพัฒนาวัด พระภิกษุสงฆ์มีบทบาทมากที่สุดในการปรับปรุงที่อยู่อาศัยและการคมนาคมภายในวัด ส่วนบทบาทน้อยที่สุดได้แก่การสร้างและปรับปรุงป่าช้า เมรุเผาศพ แหล่งน้ำดื่ม น้ำใช้ เครื่องอำนวยความสะดวกสบาย

การพัฒนาหมู่บ้าน พระภิกษุสงฆ์มีบทบาทมากที่สุดในการปรับปรุงการคมนาคมในหมู่บ้าน ส่วนบทบาทน้อยที่สุดได้แก่การปรับปรุงสร้างห้องสมุด แหล่งน้ำเพื่อการเกษตรกรรม สถานที่ประกอบกิจกรรมของหมู่บ้าน

การบริการสังคม พระภิกษุสงฆ์มีบทบาทมากที่สุดในการปรับปรุงบริเวณโรงเรียนและจัดหาอุปกรณ์การศึกษา ส่วนบทบาทน้อยที่สุดได้แก่การบริจาคสิ่งของที่จำเป็นให้โรงพยาบาลและการสร้างโรงเรียน

การพัฒนาการศึกษา พระภิกษุสงฆ์มีบทบาทมากที่สุดในการอบรมศีลธรรมประชาชนการศึกษาด้านปริยัติธรรม ส่วนบทบาทน้อยที่สุดคือทำให้การศึกษาด้านสามัญศึกษาแก่พระภิกษุสงฆ์สามเณร นักรเรียน และอบรมพิเศษแก่ผู้ต้องขังของเรือนจำ

มานิช ตัณชวณิชย์ (อ้างจาก สุริชัย หวันแก้ว 2530: 56) ได้ศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ต่อการพัฒนาชนบทในภาคตะวันออกเฉียงเหนือพบว่า พระสงฆ์นักพัฒนาแต่ละรูปล้วนมีความเสียสละในการจัดทำโครงการพัฒนาขึ้น โดยรูปแบบการดำเนินงานนั้นดูเหมือนเป็นรูปคณะกรรมการ แต่ในทางปฏิบัติจริงพระสงฆ์จะมีบทบาทเป็นผู้นำและชี้แนะทุกอย่าง ซึ่งจุดนี้เป็นจุดที่ชาวบ้านและผู้นำท้องถิ่นมีทัศนคติที่ไม่ตรงตามความคิดเห็นของพระสงฆ์ แต่ในขณะเดียวกันก็เห็นด้วยกับผลงานที่ออกมา เพราะ เป็นประโยชน์โดยตรงต่อหมู่บ้าน โครงการต่างๆของพระสงฆ์จะมีจำนวนครบทุกด้านแต่จะ เน้นแตกต่างกันไปตามแต่ละท้องถิ่นและความต้องการของพระสงฆ์

สมมติฐานในการวิจัย

การศึกษาวิจัย เรื่องนี้มีตัวแปรอิสระและตัวแปรตามดังไคอะแกรมข้างล่างนี้

Conceptual model

ตัวแปรที่ใช้ในการศึกษา

ตัวแปรอิสระ ได้แก่ สภาพของสถาบันครอบครัวและเครือญาติ สภาพของสถาบันศาสนาและความเชื่อ และสภาพของสถาบันการศึกษา

ตัวแปรตาม ได้แก่ การพัฒนาของชุมชน

สมมติฐานหลัก คือ สถาบันครอบครัวและเครือญาติ สถาบันศาสนาและความเชื่อ และสถาบันศึกษามีบทบาทในการพัฒนาชุมชน

สมมติฐานรอง

1. สถาบันครอบครัวและเครือญาติมีบทบาทในการพัฒนาด้านการศึกษา
2. สถาบันศาสนาและความเชื่อมีบทบาทในการพัฒนาด้านการศึกษา
3. สถาบันศึกษามีบทบาทในการพัฒนาด้านการศึกษา
4. สถาบันครอบครัวและเครือญาติมีบทบาทในการพัฒนาด้านเศรษฐกิจ
5. สถาบันศาสนาและความเชื่อมีบทบาทในการพัฒนาด้านเศรษฐกิจ

6. สถาบันการศึกษามีบทบาทในการพัฒนาด้านเศรษฐกิจ
7. สถาบันครอบครัวและ เครือญาติมีบทบาทในการพัฒนาด้านสังคม
8. สถาบันศาสนาและความเชื่อมีบทบาทในการพัฒนาด้านสังคม
9. สถาบันการศึกษามีบทบาทในการพัฒนาด้านสังคม

นิยามศัพท์ปฏิบัติการ

1. ชุมชน หมายถึง ชุมชนในแง่การบริหาร นั่นคือ หมู่บ้าน
2. บทบาท หมายถึง การกระทำหรือพฤติกรรมใด ๆ ของสถาบันครอบครัว สถาบันศาสนา และสถาบันการศึกษาที่แสดงออกมาตามตำแหน่งหน้าที่ความรับผิดชอบ ซึ่งต้องขึ้นอยู่กับสิทธิและหน้าที่ของตำแหน่ง
3. สถาบันครอบครัว หมายถึง ครอบครัวทั้งหลายในหมู่บ้านหรือ
4. สถาบันศาสนา หมายถึง ศาสนาที่ชาวบ้านหรือนับถือ
5. สถาบันการศึกษา หมายถึง โรงเรียนในหมู่บ้านหรือ
6. การพัฒนา หมายถึง การเปลี่ยนแปลงที่ถูกกำหนดไว้ล่วงหน้าแล้ว ในที่นี้มีความหมายเฉพาะทางด้านการศึกษา เศรษฐกิจและสังคม
  - 6.1 การพัฒนาทางด้านการศึกษา หมายถึง การมีความรู้และทักษะ ในการประกอบอาชีพเพิ่มขึ้น และการมีความรู้และการจัดการเพิ่มขึ้น
  - 6.2 การพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจ หมายถึงการมีรายได้เพิ่มขึ้น การมีเครื่องมือในการผลิตเพิ่มขึ้น
  - 6.3 การพัฒนาทางด้านสังคม หมายถึง มีกลุ่มทางสังคมเพิ่มขึ้น มีปัจจัยอนามัยและสาธารณสุขเพิ่มขึ้น

ระเบียบวิธีวิจัย

วิธีการศึกษา

1. งานวิจัยเอกสารซึ่งได้จากแหล่งอ้างอิงต่าง ๆ เช่น หอสมุดแห่งชาติ หอสมุดของมหาวิทยาลัยต่าง ๆ เช่น จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และแหล่งความรู้ทั่วไป

2. การวิจัยทางมานุษยวิทยา โดยใช้เทคนิควิจัยสำคัญทางมานุษยวิทยา คือ การสังเกตอย่างมีส่วนร่วม การสำรวจสิ่งแวดล้อมชุมชน การสำรวจประชากรและ การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก

การศึกษาในครั้งนี้จะใช้วิธีการทางมานุษยวิทยาเป็นหลัก ได้แก่ การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) และการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก โดยผู้วิจัยคัดเลือกชุมชนหนึ่งขึ้นมาศึกษา ได้แก่ ชุมชนหมู่บ้านโหรา ตำบลโหรา อำเภอบางบาล จังหวัดร้อยเอ็ด แล้วใช้วิธีการศึกษาทางมานุษยวิทยาโดยการเข้าไปอยู่ในชุมชนเป็นเวลา 1 ปี 3 เดือน เริ่มตั้งแต่วันที่ 11 มกราคม 2536 ถึงวันที่ 16 เมษายน 2537 มีส่วนร่วมในการทำงานมีส่วนร่วมในกิจกรรมและการใช้ชีวิตร่วมกับชุมชน ในขณะที่เดียวกันก็ใช้วิธีการสังเกตแบบแผนการดำเนินชีวิตด้านต่าง ๆ ของชุมชน สังเกตบทบาทหน้าที่ของสถาบันครอบครัวและ เครือญาติ บทบาทของสถาบันศาสนาและความเชื่อ และบทบาทของสถาบันการศึกษา สังเกตการณ์ เข้าร่วม กิจกรรมการพัฒนาต่าง ๆ (การศึกษา เศรษฐกิจ สังคม) ทำการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกบุคคลที่อยู่ในข่ายถูกสัมภาษณ์ ได้แก่ หัวหน้าครัวเรือน พระสงฆ์ ครูอาจารย์ ผู้นำชุมชน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ประกอบพิธีกรรม รวมทั้งผู้ที่อยู่ในข่ายสัมภาษณ์อื่น ๆ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY